
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2006 (год. XV), ISSN 0861-7902

СТАТИИ

Стоян БУРОВ

КОНЦЕПТУАЛНА И ЕЗИКОВА КАТЕГОРИЗАЦИЯ НА ПРЕДМЕТНОСТТА В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК*

In diesem Text, der ein Auszug aus dem Buch *Познанието в езика на българите. Граматично изследване на концептуалната категоризация на предметността* (“Die Kognition in der Sprache der Bulgaren. Eine grammatische Untersuchung der konzeptuellen Kategorisation der Gegenständlichkeit”) (2004) ist, werden zwei Hauptfragen behandelt: über die Bedeutung Gegenständlichkeit als eine gemeinsame Bedeutung der Substantive und über ihre Extension und Intension. Die Konzeptualisation der Gegenstände erfolgt nach dem Prototyp für den physischen Körper. Die Substantive decken den ganzen Raum der linguistischen Gegenständlichkeit, weshalb sie Benennungen sowohl von ontologischen, als auch von epistemologischen und rein grammatischen (syntaktischen) Gegenständen sind. Die konzeptuelle Kategorisation der Gegenstände erfolgt nach dem Parameter “Ganzem, das gezählt werden kann – Kontinuum, das nicht gezählt werden kann”. Die sprachliche Kategorisation der Gegenständlichkeit ist in der Grammatik der bulgarischen Sprache widergespiegelt v.a. durch die Wechselwirkung und die Hierarchie der grammatischen Kategorien Numerus und Genus.

* Откъс от книгата *Познанието в езика на българите. Граматично изследване на концептуалната категоризация на предметността*. Велико Търново: Фабер, 2004.

1. Съществителните имена са основен клас от думи с общо значение за предметност. Заедно с глаголите те обхващат почти половината от лексиката на съвременния български език. Към съществителните се отнасят не само названията на физически обекти, които имат своя форма и заемат определено място в пространството (хора, животни, растения, предмети, вещи, инструменти и под.), но и названията на свойства, действия и състояния като фиктивни предмети, т.е. отвлечени от техните носители, напр. *точност, пустота, пиянство, щастие*, и извършители, напр. *агитация, освобождение, почит, чистене*. С голяма лекота човешката мисъл може да опредмети всичко, което е достъпно на съзнанието – признак, действие, явление, състояние, отношение и под., и да му припише параметри на физическа субстанция.

Някои лингвисти възразяват срещу дефинирането на съществителните като думи, които означават предмет, предметност или предметни концепти. Така например А. Вежбицка намира, че понятието предметност е “неясно и тъмно” понятие особено когато се търси универсално основание за идентификацията на съществителните имена като “част на речта” във всички езици. Тя намира също, че понятието предмет е “неопределено” понятие, неспособно да обхване в едно например огъня, страданието, местата и хората. Според нея съществителните имена в който и да е език могат да бъдат идентифицирани на основата на два универсални лексикални прототипа: PEOPLE ‘хора’ и THING ‘нещо, предмет, вещь’. Посочените два прототипа не обозначават някакви “предметни” концепти, а самите те, в обичайния им наивен и универсален смисъл са концепти. Така, продължава авторката, “абстрактни” думи като *laughter* ‘смях’ или *sale* ‘продажба, продан’ са “съществителни” не защото означават “предметни концепти”, а защото са подобни на прототипичните съществителни *people* и *thing* от гледна точка на техните формални, морфо-синтактични характеристики, които могат да бъдат изброени (вж. Вежбицка 1999: 141-145). В българската лингвистика доста остро срещу дефинирането на съществителното име като означаващо предмет или предметност възразява Ив. Куцаров. Според автора е трудно да се приемат за предмети понятия като радост, височина, вълнение, бягане, скачане, мислене и др. Ив. Куцаров предлага следната дефиниция на съществителното име: “част на речта, с която се именуват обектите и явленията от сферата на човешкото познание” (Куцаров 1983/1993: 34-38; 1997: 41).

Както пише Е. Рахилина, по въпроса за същността на имената едва ли може да се каже нещо принципно ново – твърде дълга е историята на размислите по тази тема (Рахилина 2000: 28). Категоризацията на предметността се извършва според прототипа за **тяло** – физическа форма, цялостен, самостоятелен предмет, обособен фрагмент от извънезиковата действителност (Руденко 1992: 22). Прототипичният предмет е отделност, индивидуалност, разположена в пространствения континуум, която е позиционирана в неизменен вид (за по-дълго или по-кратко) във времето. Прототипичният предмет е перцептивно възприемаема конкретна форма, поради което той се отличава с така наречената нагледност. Предметите образуват субстанцията на света – пише Л. Витгенщайн, само ако има предмети, може да има една устойчива форма на света (Витгенщайн 1922/2003: 183).

Предметът може да се разглежда още като съвкупност от свойства, които конституират неговата същност, но той самият не може да бъде признак на нищо друго (Руденко 1996: 186-187). Отново Лудвиг Витгенщайн пише: “За да **познавам** (подчертаното е мое) един предмет, трябва да познавам не неговите външни свойства, а трябва да познавам всички негови вътрешни свойства” (Витгенщайн 1922/2003: 182). Тъкмо защото предметът е цялост от вътрешни свойства, той може достатъчно еднозначно да бъде отъждествяван със самия себе си. Като се позовава и на наблюденията на А. Вежбицка, изложени в една сравнително често цитирана статия (вж. Вежбицка 1988/1999: 91-133), Е. Рахилина прави интересна съпоставка между предметното съществително като наименование на множество от свойства и прилагателното, което в обичайния случай означава едно единствено свойство: затова, пише авторката, предметните имена по принцип не се степенуват, защото няма да е ясно коя точно тяхна характеристика от множеството характеристики ще се има предвид (Рахилина 2000: 28).

За да отговори по-пълно на въпроса *what’s in a noun* “какво има в името” (т.е. “какво означава съществителното име”), А. Вежбицка прави опит да отговори на въпроса по какво в своето значение съществителните се различават от прилагателните имена. Тя смята, че съществителните “установяват многомерни образи”, с помощта на които **категоризират** света, докато прилагателните имена, означаващи единични свойства, **добавят** признак, но не (суб)категоризират (Вежбицка 1988/1999: 116-117). Авторката представя прототипичната роля на съществителните и прилагателните с помощта на следните семантични формули:

(1) Аз мисля за някого/за нещо [СЪЩ]

(2) Аз мисля за това като за [ПРИЛ]

Първата формула отразява предполагаема референция, втората е свързана с определителна функция (Вежбицка 1988/1999: 120). Авторката се пита защо прилагателни като *young* ‘млад’ или като руското старый ‘стар’ могат, а такива референциално неопределени съществителни като *boy* ‘момче’ или старик ‘старец’ не могат да имат степени за сравнение. Тя смята, че това се дължи на многофакторния характер на типичното съществително: дори когато на един човек се даде оценъчния етикет ‘герой’, това е качествена, а не количествена характеристика въпреки отсъствието на точни критерии, според които се осъществява подобна категоризация (Вежбицка 1988/1999: 118).

Ако тази добра лингвистка, а заедно с нея и Е. Рахилина, знаеше за степенуването на съществителните имена в българския език, тя можеше да подкрепи наблюденията си с примери от нашия език. Действително трудно е напр. да си представим ситуация, в която би била нормална употребата на форма като *пò маса*. Трудността е обусловена тъкмо от това, че остава неясно кой от семантичните признаци от структурата на съществителното *маса* се актуализира от говорещия като характеристика на предмета. В българския език при степенуване конкретните съществителни означават не предмет, а качества: *пò юнак*, *пò майстор* (Буров 1986: 156-159). Степенуват се всички конкретни съществителни, които назовават предмет (лице) и имплицират атрибут. При степенуване множеството от свойства, каквито притежава всяко конкретно име, се свива до едно свойство, което в конкретното име е само потенциален семантичен признак. Той се актуализира при небуквална употреба на името (преносно, метафорично значение). Една небуквална употреба представлява и степенуването. Естествената изреченска позиция на степенуваните конкретни съществителни имена е предикатната позиция, срв. *Жената е пò дявол от мъжа*. Със степенуваните съществителни не може да се осъществява референция на конкретни обекти от действителността, с тях не се изразява нито специфична определеност, нито специфична неопределеност: **Попадах на пò майстора теслата*, **Търси те един пò човек от тебе*.

Отделността на предметите един от друг и тяхната стабилност в пространството и времето са първата и най-необходима предпоставка за тяхното околичествяване (броене и преброяване) от човека.

Прототипичният предмет, респективно прототипичното негово име, рязко се противопоставя на прототипичното действие, респективно на прототипичния глагол, едновременно по два много важни признака: предмет – ситуация (свойство или отношение), стабилност – нестабилност във времето (Плунгян 2000: 240). Авторът пише: “Грубо казано, *камъкът* е съществително, защото ситуацияите, в които се говори за конкретни камъни, се срещат много по-често, отколкото ситуацияите, в които за някой обект ще се твърди, че е камък; обратно, *спя* е глагол, защото ситуацияите, в които за някой обект ще се говори, че спи, се срещат много по-често, отколкото ситуацияите, при които отделни представители на клас от обекти ще се идентифицират според единственото им общо свойство, че спят” (Плунгян 2000: 242). От много лингвисти е забелязано, че почти няма език по света, в който да не се прокарва разлика поне между името и глагола. Противопоставянията предмет – процес, име – глагол са обективни и универсални противопоставяния. В чисто лингвистичен аспект основната разлика между имената на предметите и имената на действията е, че за разлика от глаголите съществителните са лишени от твърда “привързаност” към определени ситуации (Рахилина 2000: 28). По тази причина типичните съществителни – предметните имена – се характеризират като имена, лишени от актантна структура.

Ако концептуалната категоризация на предметността е според прототипа за перцептивно възприемаемо физическо тяло, езиковата категоризация на предметността е според прототипа за предмет, който може свободно да се брои и преброява. Тъкмо затова в рамките на лингвистичната предметност основното противопоставяне е противопоставянето според признака цяло – нецяло (континуум).

Съществителните имена покриват цялото пространство на лингвистичната предметност, т.е. те са наименования както на онтологични, така и на епистемични и чисто граматични (синтактични) предмети. И. Ревзин например пише, че съществителните са наименования както на първична предметност (предмети като точки или области, които имат определени пространствено-временни координати), така и на граматична предметност (предмети като пресечна точка на определени свойства, точка, която съществува не в конкретното пространство и време, а в абстрактното многомерно пространство на свойствата) (Ревзин 1977:160-161; 1978: 185).

За разлика от общото значение на всички останали лексикално пълнозначни класове от думи общото значение на съществителните

имена покрива изключително широк семантичен периметър и в определен смисъл вмества в себе си техните семантични зони и ги дублира, като ги уподобява на себе си. От това произтичат важни семантични различия между самите съществителни имена, които дават отражение както на морфологично, така и на синтактично равнище.

Налице са две когнитивни и езикови предпоставки, за да може българското езиково съзнание да познае което и да е “нещо” като субстанция – квантитативната му категоризация и неговата родова идентификация. Чрез квантитативната категоризация предметите, най-общо казано, се класифицират или като тоталности, способни да образуват дискретни множества, или като (веществени и абстрактни) маси, образуващи множества континуум. Всеки единичен предмет – без изключение – чрез своето название подлежи и на родова класификация. По тази причина числовата и родовата характеристика имат определящо значение за принадлежността на езиковите единици към класа на съществителните имена. Съществителните имена, пише А. Вежбицка, създават “уникална категоризация” (Вежбицка 1988/1999: 117).

Би могло по-скоро да се твърди, че квантификационната характеристика като категоризиращ предметите компонент е когнитивен компонент, който е в основата на граматичната категория число. Езиковата репрезентация на предметите задължително преминава през родовото маркиране на техните наименования. При употреба на названията на предметите в изречението като аргументи на актуализирани пропозиции концептуалните категоризиращи компоненти предявяват определени изисквания при реализацията на тяхната логикосемантична и прагматична определеност/неопределеност.

2. Лексикосемантичните различия между съществителните имена са обусловени преди всичко от различията в тяхната денотативна отнесеност.

Както се отбелязва от И. Кобозева (2000: 82), терминът денотат има две основни интерпретации. Според първата интерпретация той е синоним на въведения от Рудолф Карнап в труда му *Meaning and necessity* (1946) (вж. изданието в превод на руски език Карнап 1946/2000: 51-52) термин **екстензионал**: множество (“клас”) от обекти, за които е вярно съответното наименование. Според втората интерпретация денотатът е синоним на въведения през 70-те години на XX век от Елинор Рош термин **прототип**, взет от терминологичния репертоар

на когнитивната психология и семантика: свързан с дадената дума в съзнанието на носителя на езика цялостен образ за типичния, еталонен представител на съответстващия на дадената дума концептуален клас от същности.

Основните идеи в “прототипичната” теория се свеждат до следното: в действителността съществуват сходства, различия и други отношения, които съставят нейната независима от съзнанието онтология. Тази онтология се категоризира от човешкото съзнание във вид на естествени (перцептивно обусловени) и семантични (концептуални) категории. Всяка такава виртуална категория има център и периферия, като в центъра се намират представителните (прототипичните) членове, а в периферията – нейните по-малко прототипични членове. Всички те са свързани помежду си чрез отношения на “семеино сходство”¹. Неравностойността между членовете на категорията също има онтологично основание, което от своя страна предопределя техния неравностоен когнитивен и психологичен статус на централни, по-малко централни и периферийни представители на категорията. Отношенията и връзките между членовете на една категория съставят нейната вътрешна структура, която има асиметричен характер. Принципите, върху чиято база се формират категориите като вместилища от типични и по-малко типични представители, имат **универсален** характер, но психологичните представи за структурата на определена категория се изграждат както върху основата на обективно съществуващите характеристики на обектите, така и на **знанията** на индивида за тях и на неговата **преценка** за тяхната важност. Така например от експериментите се установява, че прототипичната болест за информантите е ракът – вероятно не защото е най-типичното, най-честото и най-разпространеното заболяване, каквото е например “баналната” простуда, а защото това е най-тежкото и страшно заболяване, което често води до фатален край. Освен това вътрешната структура на определена категория (йерархията между нейните членове) има **културна обусловеност**. Така например оказва се, че прототипичният плод за американците е портокалът, за разлика от ябълката, която за англичаните (и вероятно за българите) е прототипичният плод. Аз интуитивно бих определил доматиите като типичния зеленчук в мисленето на българите, но за американците най-типичният зеленчук е грахът. За българина вероятно **розата** е типичното цвете (макар тук да отсъства каквато и да е корелация между набора и обема от обективни признаци на този **храст**

и преценката на розата като най-представително за категорията цвете), докато за виетнамците **лотосът**, който има за тях “митично-поетична” стойност, вероятно ще се репрезентира като типичното цвете. Очевидно е, че за българите, за разлика от русите, **брезата** не е централен член на категорията дърво. За японците японската вишна, така наречената **сакура**, има особен когнитивен и психологически статус, докато в моето мислене не съществува никакъв образ на това дърво. За българите **прасковата** е само плодно дърво и вкусен плод, за виетнамците тя е нещо съвсем различно: прасковата в “наивното” мислене на виетнамците е категоризирана като дръвче, обсипано с красиви цветчета (с прасковени цветни клонки се украсяват всички домове с приближаването на лунната нова година Têt, която е предвестник на пролетта) – тази категоризация на dao ‘праскова’ е залегнала в основата на метафоричното значение ma dao ‘красавица’; dao to’ означава освен ‘младо прасковено дръвче’ още ‘девойка’; dao hoa има пряко значение ‘прасковен цвят’ и преносно значение ‘който има късмет в любовта’; dao kiem буквално означава ‘бузи като праскови’, откъдето този образ заляга в значението ‘красива жена’; dao ueu е ‘младо прасковено дърво’ и ‘младоженка’; dao ly буквално означава ‘праскова и слива’, но се употребява с образното значение ‘талантиливи хора’. Дори в основата на значението ‘възпитавам, формирам, развивам най-добрите качества у човек’ ляга употребата ‘садя, насаждам, култивирам праскова’. Дао ‘праскова’ е едно от най-често срещаните собствени лични имена на жени. Вън от всякакво съмнение е, че за българите **хлябът** е категоризиран като прототипичната (или по-скоро стереотипната) храна (храната, без която не можем, която съпровожда всяко ядене) (не е случайно огромното, истерично, бих казал, медийно внимание към въпроса за реколтата от пшеница, за цената на хляба, за неговото качество, видово разнообразие и т.н.): в народната реч битува изразът *ям хляб* със значението ‘ям, храня се’, например *Вие в колко часа ядете хляб* ‘в колко часа обядвате или вечеряте’. Не е ли знаменателно, че в толкова далечната от нас виетнамска култура яденето, храненето е концептуализирано по същия начин, но според прототипичния (културно стереотипния) за виетнамците хранителен продукт – **ориза**: an so’ m’ буквално означава ‘ям ориз’, но се употребява най-често със значението ‘ям, храня се’.

В човешката памет се съхраняват не образите на отделните обекти, а образът на техния “прототипичен” представител (Хофман 1986: 72-73). Принадлежността на един обект към определено множеств-

во се определя от неговото сходство с прототипа. Колкото повече обектът прилича на прототипа, толкова по-бързо и по-уверено се идентифицира неговата принадлежност към съответното множество. Това се отнася най-вече до естествените и структурно еднородните изкуствени обекти, за които е доказано, че в паметта съществуват прототипи, репрезентиращи най-типичните свойства на всичките обекти от класа. Й. Хофман например пише, че за хората, говорещи немски език, червеният, жълтият, зеленият, синият, розовият, оранжевият и кафявият цвят представляват “класификационни прототипи”, около които се групират сходните цветове впечатления (Хофман 1986: 76). С малки разлики същият набор от цветове е посочен от носителите на българския език като словни асоциации на думата стимул **ЦВЯТ**: син, червен, зелен, бял, жълт, розов, черен, кафяв (Герганов 1984: 200). Прототип на категориите, чиито членове се структурират въз основата на нагледно сходство, е този обект, който в най-отчетлива форма отразява структурата на категорията като цяло и който може да се представи като съвкупност от признаци, която най-добре отличава дадената когнитивна категория от другите категории. Такива признаци могат да се пазят в паметта като образ на съответстващия на категорията типичен обект: колкото повече прилича един обект на прототипа, толкова по-типичен е той. Един и същ обект може да прилича на различни прототипи и затова може да се идентифицира като елемент на различни категории.

За разлика от денотативния слой в семантиката на съществителното име (неговия екстензионал) сигнификативният слой (интензионалът) се съставя от множеството (набора, съвкупността от) съществени признаци на обозначаваните с името обекти.

Според ролята на денотативния и сигнификативния слой в значението се очертават три големи класа съществителни имена: предметни имена, абстрактни имена, собствени имена.

Предметните, или конкретните, имена имат както екстензионал, така и интензионал. Елементи на техния екстензионал са образните представи за еднородни конкретни предмети, реално съществуващи физически обекти. Интензионалът на предметните имена се съставя от тяхното понятийно значение. Като общи имена всяко от предметните имена назовава както конкретен, фиксиран в изказването предмет, така и всеки друг предмет от целия клас от предмети, към който се отнася фиксираният предмет. В понятието за класа от еднородни предмети се съдържа информация за техните общи свойства, които са отразени в значе-

нието на името и подлежат на описание. Предметното име фиксира – разчленено или в цялостен вид – общи свойства на класа от предмети, към който се отнася, и тези общи свойства се отразяват в неговата семантика.

Виртуален денотат на предметното име е не отделно съществуващият в пространството и времето предмет, а класът от предмети. Общите свойства на предметите от класа се отразяват в диференциалните признаци на понятието, което структурира сигнификата на името. Денотатът не е явление на материалния свят, а проекция на това явление в съзнанието, доколкото класовете от обекти съществуват само в идеалното пространство на съзнанието. Денотатът е представата на колективното езиково съзнание за единичните явления на материалния свят. Тъкмо съзнанието е пространството на виртуалните обекти.

Абстрактните имена са думи, които обозначават обекти, свойства и отношения, получени в резултат на абстрахиране от конкретните обекти, свойства и отношения. В значението на такива думи преобладава сигнификативният слой, докато денотативният практически е празен.

Л. Чернейко твърди, че докато денотатът на предметното име е парадигматичен, защото е заключен в самото име, денотатът на признаковите думи е синтагматичен, доколкото признаковите думи са негови предикати (Чернейко 1997: 39-40). Според някои лингвисти екстензионалът на абстрактните съществителни се съставя от класа от обекти, които имат признаците, отразени в значението на предиката. Но разбирали по този начин, особеностите на екстензионала на абстрактното име не са напълно външни по отношение на неговия интензионал: елементи на обема на класа са не обекти, а признаци на обекти. Според моето разбиране признаците на предметите са референти, а не денотати на абстрактните (непроцесуалните и процесуалните) имена, доколкото непроцесуалните и процесуалните имена са форма на ментална човешка дейност и следствие на отделяне на акциденцията (свойството) от субстанцията. Непроцесуалните и процесуалните имена са собствени наименования на събития. Тъй като те влизат в състава на именни групи за анафорична или дейктична повторна номинация, техни референти (а не денотати) са съобщенията за събития. Границите на референция на сигнификативните субстантиви са доста произволни, но остават в рамките на фиксираните в езиковото съзнание на социума амплитуди в смисъла на името (Чернейко 1997: 40). Ако денотатът се интерпретира като прототип, би могло да се твърди, че докато прототипи на конкрет-

ните имена са онтологични предмети, прототипи на абстрактното име са епистемични предмети.

Собственото име е социален знак за отделяне на един обект от група еднородни обекти и за идентифициране на този обект в изказването. Собствените съществителни са единственият клас съществителни, които за назоваване на обекта не се нуждаят от обозначаване на възпътените от обекта свойства. Това са имена, които имат екстензионал, но нямат интензионал. Те нямат понятийно значение тъкмо поради основната им функция да бъдат средство за идентификация на единични, индивидуализирани обекти. Собственото име обаче е единично не защото то последователно отразява единични признаци на обектите, а по-скоро защото не фиксира общи признаци. Следователно значението за единичност не е негов отразително-семантичен признак, а метаезиков признак. Собствените имена създават единични контексти. Отъждествяването на собственото име с точно определен, единствен обект може да се основава и на разнопосочни социално-културни фактори, на неезикови знания и др., но този контекст е признак на обекта, а не на неговото име.

И така, опростявайки донякъде картината, можем да твърдим, че предметните имена имат както екстензионал, така и интензионал, абстрактните имена нямат екстензионал, но имат интензионал, а собствените имена имат екстензионал, но са лишени от интензионал. Типичното съществително име е предметното име като означение на конкретни обекти, имащи пространствени граници и съществуващи по-дълго или по-кратко във времето, без да губят същността си. Но обектите не са просто ограничени в пространството и времето части от обкръжаващия ни свят, а носители на набор от свойства, възпътени в материални носители. Противопоставянето на съществителните имена на собствени, предметни и абстрактни имена е градуално противопоставяне, което може да се представи във вид на скала, двата края на която се заемат от собствените и абстрактните имена с център предметните имена. Този подход е обусловен от факта, че в рамките на всяка група съществителни са налице център и периферия и някои от съществителните заемат промеждутъчно място между очертаните три класа (реда).

Така например прозвищните имена образуват преходна зона между предметните и собствените имена (имат екстензионал, еднакъв със собствените, и интензионал, подобно на предметните имена). При

превръщането им във фамилни собствени имена обаче те се лишават от интензионала си. Известни в науката са разсъжденията за статуса на имената на мисловните конструкции на иреални предмети като *дявол*, *русалка*, *кентавър* и колебанията към коя група съществителни да бъдат причислени те – дали към абстрактната, или към конкретната лексика. Въпреки отсъствието на екстензионал от реално съществуващи обекти с тези имена се асоциират напълно конкретни образи на измислени същества. При уговорката, че означават обекти не от действителния, а от въображаемия свят, те заемат място сред предметните имена, по-скоро те се намират на границата с абстрактните.

Ако е вярно, че типичното съществително име е предметното име, то типичното предметно име е името на ограничена в пространството физическа субстанция (натурфакт или артефакт). Названията на веществените маси (*захар*, *бензин*, *сено*), макар да отнасят към физическа субстанция, представляват континуум от величини (без форма и граници) и са лишени от дискретност. Ето защо по-скоро те принадлежат към абстрактните имена, отколкото към предметните – впрочем, не е случайно, че техните граматични характеристики са еднакви с граматичните характеристики на абстрактните имена.

Към периферията на предметните имена се отнасят така наречените “дуални” съществителни (“dual” nouns) – имена на конкретни двусъставни предмети, напр. *очила*, при които се наблюдава противоречие между семантичната им единичност и граматичната им множественост.

3. Заключение.

Концептуализацията на предметите се извършва според прототипа за физическо тяло – самостоятелен, перцептивно възприемаем предмет, обособен фрагмент от извънезиковата действителност. Прототипичният предмет е устойчива във времето индивидуалност, разположена в пространствения континуум.

Съществителните имена покриват цялото пространство на лингвистичната предметност, те са наименования както на онтологични, така и на епистемични и чисто граматични (синтактични) предмети. Предметната езикова семантика се характеризира с тясна връзка между сетивното и рационалното. Ако типичните конкретни имена са имената на онтологичните предмети, понятията за които се формират на базата

на усещанията, типичните абстрактни имена са имената на епистемичните предмети, чиито понятия се формират на базата на разбирането.

Концептуалната категоризация на всички предмети (онтологични, епистемични, граматични) се извършва според параметъра ‘цяло, което може да се брой и преброява, – лишено от цялост (континуум, който не може да се брой и преброява)’. Това основно деление корелира, но не се покрива напълно с деленията ‘конкретно – абстрактно’ и ‘перцептивно – понятийно’. Разбира се, типичните онтологични предмети са цели, конкретни и перцептивно възприемаеми предмети, а типичните епистемични предмети са лишени от цялост, абстрактно-понятийни предмети. Най-ярките примери за отсъствието на пълна корелация между посочените деления представят веществените маси, които са конкретни и перцептивно възприемаеми същности, но са категоризирани като континуум според концепта за лишен от собствена и устойчива физическа форма (не състояние, а форма) предмет, и събитията с начална и финална точка, които са абстрактно-понятийни същности (процесуални или непроцесуални признаци), но са категоризирани като конкретни темпорални фрагменти според концепта за цялото като пространствен и/или разположен във времето дискретен отрязък, който се характеризира с физически или темпорални граници.

Езиковата категоризация на предметността, обхваната от съществителните имена, е отразена в граматиката на съвременния български език преди всичко чрез взаимодействието и йерархията на граматичните категории число и род. Граматичната категория число отразява количествената категоризация на предметите като цели, дискретни предмети, които могат да се броят, или като съвкупности и маси, които не могат да се броят. В съответствие с това съществителните имена или имат корелативни форми за единствено и множествено число, или не се изменят по число – представляват имена *singularia* и *pluralia tantum*. Граматичната категория род отразява категоризацията на предметите преди всичко според формалните и съдържателните характеристики на техните наименования, но в някои случаи корелира и с естествената, “наивната” категоризация на предметите. В семантичната зона на съществителните имена за лица се реализира взаимодействието на граматичния род с пола на референта.

БИБЛИОГРАФИЯ

Буров 1986: **Ст. Буров**. Степените за сравнение в българския език като обект на функционалната морфология.// *Трудове на Великотърновския университет "Кирил и Методий"*. Том XXI, кн. 2, 1985/86. София.

Вежбицка 1988/1999: **А. Вежбицкая**. Что значит имя существительное? (или Чем существительные отличаются по значению от прилагательных?).// А. Вежбицкая. *Семантические универсалии и описание языков*. Москва: Языки русской культуры.

Вежбицка 1993: **А. Вежбицкая**. Семантика, культура и познание: общечеловеческие понятия в культуроспецифичных контекстах.// *THESIS*, вып. 3 [русски превод на Anna Wierzbicka. Introduction. In: A. Wierzbicka. *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. Oxford: Oxford University Press, 1992.]

Вежбицка 1999: **А. Вежбицкая**. *Семантические универсалии и описание языков*. Москва: Языки русской культуры.

Витгенщайн 1922/2003: **Л. Витгенщайн**. Логико-философски трактат.// В. Стефанов (ред.). *Философия на логиката*. Ранна аналитична философия. Готлоб Фреге. Бъртранд Ръсел. Джордж Е. Мур. Лудвиг Витгенщайн. София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски".

Герганов 1984: **Е. Герганов** (ред.). *Български норми на словесни асоциации*. София: Наука и изкуство.

Карнап 1946/2000: **Р. Карнап**. *Значение и необходимост*. Изследование по семантике и модальной логике. Биробиджан: ИП "ТРИВИУМ".

Кобозева 2000: **И. М. Кобозева**. *Лингвистическая семантика*. Москва: Эдиториал УРСС.

Куцаров 1983/1993: **Ив. Куцаров**. За дефинирането на съществителното име като част на речта.// Ив. Куцаров. *Проблеми на българската морфология*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство "Паисий Хилендарски".

Куцаров 1997: **Ив. Куцаров**. *Лекции по българска морфология*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство "Паисий Хилендарски".

Плунгян 2000: **В. А. Плунгян**. *Общая морфология*. Введение в проблематику. Москва: Эдиториал УРСС.

Рахилина 2000: **Е. В. Рахилина**. *Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость*. Москва: Русские словари.

Ревзин 1977: **И. И. Ревзин**. *Современная структурная лингвистика*. Проблемы и методы. Москва: Наука.

Ревзин 1978: **И. И. Ревзин**. *Структура языка как моделирующей системы*. Москва: Наука.

Руденко 1992: **Д. И. Руденко**. Когнитивная наука, лингвофилософские парадигмы и границы культуры. // *Вопросы языкознания* (Москва), № 6.

Руденко 1996: **Д. И. Руденко**. Количественность и семантика имени. // А. В. Бондарко (ред.). *Теория функциональной грамматики*. Качественность. Количественность. Санкт Петербург: Наука.

Хофман 1986: **И. Хофман**. *Активная память*. Экспериментальные исследования и теории человеческой памяти. Москва: “Прогресс”.

Чернейко 1997: **Л. О. Чернейко**. *Лингвофилософский анализ абстрактного имени*. Москва.

БЕЛЕЖКИ

¹ Не всички учени споделят постановките на “прототипичната” теория. Идеята, водеща началото си от Л. Витгенщайн, за “семейното сходство” изигра колосална роля в развитието на така нар. “прототипична семантика” и придоби в съвременната литература по семантика статус на неопровержима догма – пише А. Вежбицка. “Новият лозунг “Против семантичните определения” днес може да се срещне дори в названията на редица научни публикации, продължава авторката. В атмосферата на сформиращото се единно мнение всеки, който изобщо се опитва да дава семантични определения на нещо, рискува да бъде обвинен в демодираност: на такъв човек ще гледат като на аутсайдер, чиито интереси се намират извън съвременната интелектуална парадигма. От учения [...] днес очакват не разсъждения за тълкуванията, а разговор за семейните сходства, прототипите и неопределеността на човешкото мислене” (Вежбицка 1993: 200-201).

² Още по-буквално *an so'm* означава ‘ям варен ориз’. Съществуват следните наименования на ориза: [*cau*] *lua* ‘растение ориз’, *thoc* ‘веществена маса ориз’ (неочистен ориз), *gao* ‘очистен ориз’ (ориз, подготвен за кулинарна обработка, какъвто се предлага на пазара), *per* или *gao per* ‘лепкав ориз’ (специален вид ориз, от който например се подготвя новогодишното ястие *banh tru'ng*, състоящо се основно от този дълго приготвян ориз (в класическия случай – седем дни), увит в палмово листо и завързан във форма на малък пакет), *so'm* ‘варен ориз’ (какъвто се използва при всяко основно ядене *vm*. хляб).